

VYSOČINA | Rozhovor

O dětství v prvorepublikovém Pacově a pobytu v koncentračním táboře promluvila Nelly Prezmaš, rozená Guttmannová:

Kdo měl jít vlevo, šel rovnou do plynu

EVA SOBOTKA

Vysočina – Dětství prožila Židovka Nelly Guttmannová Prezmaš v Pacově na Pelhřimovsku. V rozhovoru zavzpomínala na utrpení, které prožila i se svou rodinou během holocaustu.

Prožila jste dětství v Pacově za první republiky. Jak na tu dobu vzpomínáte? Můžete nám říct něco víc o vaší rodině?

Já jsem se sice v Pacově nenarodila, ale přišla jsem do Pacova, když mi bylo dva a půl roku. V Pacově jsem chodila do školky a pak do školy až do roku 1939, kdy přišli Němci a ze školy mě vyhodili. V té době mi bylo třináct let. Měla jsem sestru Růžu, maminku Zofii a otce Nathana, který v Pacově působil jako rabín a vyučoval náboženství. Byli jsme tam opravdu jako jedna rodina. Moje přítelkyně byly z nežidovských rodin, chodila jsem do české školy. Maminka byla ošetřovatelka, zdravotní sestra, ale nepracovala. Starala se o domácnost.

Žili jsme v Malovcově ulici číslo 315. Nebyli jsme ortodoxní, tatínek byl reformní. Chodili jsme do školy i o židovských svátcích a v sobotu. Jen o prázdninách jsme dodržovali šábés. Ve škole jsme dělali všechno, jen na velké svátky Roš ha-šana, Jom kipur a Pesach jsme nechodili do školy. Měli jsme to s učiteli domluvené. Vyčázeli jsme tam dobře se všemi.

Můžete zavzpomínat na některé židovské rodiny, s nimiž jste se znala blíže?

V Pacově žilo kolem třiceti židovských rodin. Všem se vedlo dobře, všichni byli dobře situovaní. Byli mezi nimi obchodníci i zemědělci. Pamatuji si na Scheckovy, kteří byli správci synagogy. Glaserovi měli velký statek. Pak tam byli Wienerovi, ti měli obchod. Právník Wertheimer, Ledererovi, Joklovi měli střížní obchod a Synkovi. Na náměstí bydleli Grossevi, ti měli železářství, a také Pachnerovi.

Jak vzpomínáte na soužití židovských a nežidovských rodáků v Pacově?

Měla jsem v Pacově jednu kamarádku. Její rodiče byli obyčejní lidé, tatínek choval koně. Maminka chodila uklízet domy, než přišli Němci. Když přišli Němci, tatínek té mé kamarádky říkal: „Nebojte se, my vás budeme chránit, ale ti tam někde v Táboře, ti nás nezajímají, ti můžou jít.“ Neznal žádné cizí Židy, protože nikdy neopustil Pacov. Žila tam ale i rodina, která dala dcerce židovské jméno, aby ukázala, že jsou přátelé Židů. Chtěla bych také říct, že k nejlepším přátelům mého otce patřil katolický děkan. Často spolu diskutovali o bibli, pan děkan o Novém zákoně a tatínek o Starém. My jsme se tam měli opravdu moc dobře. Byli tam samozřejmě i antisemitisté, hlavně než přišli Němci.

Měla jsem jednu učitelku, které jsem si moc vážila. Po okupaci jsem tu učitelku jednou potkala. Nevěděla jsem, co mám dělat, jestli mám pozdravit, nebo ne, protože kdyby mě někdo viděl, že ji zdravím, mohli by ji zavřít nebo poslat do koncentračního tábora. Měla jsem kvůli tomu velké dilema. Ale ona ke mně přistoupila a pozdravila, když mě uviděla. To pro mě bylo strašně povzbudivé. Dodnes na paní učitelku Urbanovou nemohu zapomenout.

Jak vypadala atmosféra po okupaci?

Pamatuji si, jak po okupaci zatkl doktora Wertheimera. Byl to advokát, který nic neprovedl. Přišli, zatklí ho, odvezli ho do koncentračního tábora, za týden poslali domů jeho popel a řekli, že tam zemřel. Byla jsem tenkrát třináctiletá děvče, a když jsem to slyšela, dostala jsem najednou hysterický záchvat smichu. Potom jsem se stáhla do sebe a začala jsem plakat, protože jsem nemohla pochopit, jak se může stát, že takový zdravý člověk najednou zemře.

Na začátku okupace jste ještě odjela do Prahy, kde jste žila do roku 1941. Můžete o tom říct něco víc?

V srpnu 1940 jsem odešla do Prahy učit se modistkou u paní Maškové, která měla obchod na Smíchově. Tam jsem také bydlela v židovském internátu. Měla jsem tam jednu dobrou kamarádku, která nebyla Židovka. Byly jsme dobré přítelkyně až do doby, kdy jsme museli začít nosit hvězdu, a já už jsem se s ní nechtěla ukázovat, protože to pro ni mohlo být nebezpečné. V Praze jsem pracovala u té paní, dokud jí nezačali vyhrožovat, že mě viděli, jak u ní pracuji. Pak mě musela propustit a já jsem se vrátila do Pacova. To bylo v listopadu 1941. V našem bytě byla všechna okna rozbitá. Matka do nich dala karton místo skel. Už bylo chladno, bylo to hrozné.

Jak potom probíhal váš život v Pacově?

Zůstala jsem doma a podporovala rodiče. Otec už nedostával výplatu, poněvadž nemohl pracovat jako rabín. Šla jsem pracovat k jiné pacovské židovské rodině, k Mellerovým. Uklízela jsem jim dům a krmila králíky. Potom nám jednoho dne nařídili, že musíme jít pracovat do městečka Kámen nedaleko Pacova, kde pracovaly židovské ženy a děti. Museli jsme vstát v pět hodin ráno a oni nás dovedli do Kámene. Byla tam cihelna, která patřila Židovi, a tu jsme museli zbourat. Pracovali jsme až do večera a večer nas přivedli zpátky. Do osmi hodin jsme museli být doma, pro-

tože po osmé hodině už jsme nesměli vycházet ven.

Bez tatínkova platu jsme ovšem neměli na jídlo a já jsem měla velkou pannu s rokokovými šaty, kterou jsem moc milovala, poněvadž to bylo něco zvláštního. V Pacově byla jedna paní, která řekla mojí mamince, že s ní vymění jídlo za tu panenku. Plakala jsem, nechtěla jsem jí ji dát. Když jsem po nějakém čase viděla, že nemáme co jíst, řekla jsem: „Dej jí tu pannu, ať máme co jíst.“ Dostali jsme za ni mouku, margarín, cukr

a brambory. Maminka chodila v létě do lesa trhat borůvky a hledat houby, které pak prodávala, abychom měli co jíst.

Jaký byl váš osud a osud vaší rodiny po deportaci do Terezína?

V listopadu 1942 byli všichni Židé z Pacova předvoláni k transportu. Odvezli nás do Tábora na nákladních vozech a z Tábora jsme jeli vlakem do Bohušovic. Z Bohušovic jsme šli pěšky do Terezína. Později postavili stanici přímo v Terezíně. V Terezíně jsem zůstala ubytovaná s maminkou. Tatínek byl někde jinde. Maminka pracovala jako ošetřovatelka, ale nemohla příliš pomáhat, protože v Terezíně nebyly téměř žádné léky. Já jsem pracovala ve školce a potom mě přeložili do dívčího domova. Opravdu jsme se snažily těm dětem ulehčit život. Hrály jsme si s nimi, učily je, zpívaly jim písně a chodily s nimi na procházku. Pamatuji si, že na svátek stromů nebolí Tu bi-švat jsme šly s dětmi sázet stromy. Když jsem po válce přijela do Terezína se svými dětmi a viděla jsem ty vysoké krásné stromy, myslěla jsem na to, kde jsou ty děti, s nimiž jsem je sázela. Všechny šly do plynu.

Jak jste se dostali z Terezína do Osvětimi?

jako když máte hlad a chcete něco sníst. To byla taková bolest, že se to nedá vůbec vysvětlit. Dodnes například nemohu opustit dům, aniž bych se najedla. Když spím, musím v noci vstát a najíst se. A když se nenajím, cítím bolest toho hladu, jaký jsme tehdy měli. Po půl roce nás převezli na práci do Hamburku.

Jaký byl váš osud v Hamburku?

V Hamburku to nebylo lepší. Jenom jsme nebyli blízko plynových komor a krematoria. Museli jsme odklízet trosky po bombardování. Na práci nás v zimě vozili v otevřených lodích. Byla velká zima. Pak nás převezli do Neugrabenu, kde proběhl velký nálet. Z Neugrabenu nás poslali do Tiefstadtu, kde jsme stavěli letadla. Po vybombardování továrny nás poslali do Bergen-Belsenu. Tam jsme šli nejdřív pěšky, pak nás naložili do vlaku. Jízda se protáhla kvůli náletům.

V Bergen-Belsenu jsme byli asi týden, když najednou přijel nějaký džíp s bílou hvězdou. A voják v tom džípu

nám pověděl, že od této chvíle jsme osvobozeni, nejsme už vězni a budeme se moci vrátit domů. Nebyla to ale žádná spontánní radost, protože jsme byli tak slabí, že jsme se ani nemohli radovat, a tak jsme seděli a vybírali si navzájem vší z vlasů. I po vysvobození nás však mnoho zemřelo. Nebyli jsme lidé, byli jsme kostry. Vážila jsem třicet pět kilo. Britští vojáci nám chtěli něco dát, ale byly to samé těžko stravitelné konzervy. Mnoho lidí zemřelo kvůli tomu, že nám dávali nevhodnou stravu.

Jak se váš život změnil po válce?

Po válce jsem žila v Praze

Nelly Guttmannová Prezmaš

Narodila se 2. 3. 1926 ve Stráži u Tachova, vyrůstala v Pacově. Je dcerou posledního pacovského rabína Nathana Guttmanna. V Pacově žila rodina v Malovcově ulici číslo 315, v budově bývalé židovské školy, kde se také nacházel rabínský byt. V létě roku 1940 odešla do Prahy, kde byla zaměstnána jako modistka. Společně s ostatními pacovskými Židy byla v listopadu 1942 transportována do Terezína, odkud byla v prosinci 1943 poslána transportem do

v domově pro repatrianty. Šla jsem se učit zubní techničkou. V laboratoři byla jedna dívka, o rok mladší. Snažila se mnou sblížit, ale já jsem měla pocit, že si nemůžeme rozumět. Byla jsem sice stejně stará jako ona, ale cítila jsem se o sto let starší, protože jsem prožila něco jiného. Říkala jsem si, že mohu žít jen mezi Židy, se kterými si rozumím kvůli tomu, čím jsme prošli.

Tahle dívka, křesťanka Jindra Kulhánková, se se mnou však stále chtěla sblížit. Jednou mě pozvala, abych s ní zašla k jejím rodičům. Jela jsem tedy k nim domů, a tak jsme se skamarádily. Říkala, že mě chtěla poznat, protože nikdy nepotkala žádného Žida: „Ve škole nás učili, že Židé nejsou lidi, a najednou přijedeš ty, oblékáš se jako já, směješ se a já vidím, že jsi člověk jako já.“ Tak jsme se opravdu skamarádily. Její tatínek neměl rád Židy. Maminka byla zbožná katolička, ale přijala mě. Když mě její tatínek lépe poznal, změnil názor. Já ji zase brala do mojí společnosti a ona se stala jednou z nás. Opravdu jsem se s ní spřátelila a dlouho jsem si s ní psala, když jsem odešla do Izraele. Pak jsem ale přestala, když přišli komunisti, abych ji neohrožovala. Teď už nejsme v kontaktu.

Myslíte, že je nutné v Pacově udržovat vzpomínku na židovské spoluobčany, a co je třeba pro to udělat?

Myslím si, že na jednu stranu je to důležité, ale na druhou stranu nevím. Snad jen, aby další generace v Pacově věděla, že tam kdysi žili Židé. Když jsem po roce 1989 přijela s oběma syny do Pacova, chtěla jsem jim ukázat, kde jsme bydleli, a šli jsme tam. Bylo zamčeno, tak jsem zazvonila a požádala, jestli mi dovolí podívat se s dětmi do bytu, ve kterém jsme dřív bydleli. Když ta paní slyšela, že jsem Nelly Guttmannová, začala mě objímat. Prý slyšela o mých rodičích. Ptala jsem se jí: „Kdo jste, že vás neznám?“ Řekla mi, že se narodila dva roky poté, co nás odvezl transport, ale rodiče jí vyprávěli o mně a mých rodičích. Chtěla jsem také ukázat synům, kde je synagoga, do které jsme chodili s tatínkem. Dozvěděla jsem se, že ji zbořili. Nejsem pobožná, ale tohle mě píchlo u srdce.

